

ПРЕБРОЯВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО И ЖИЛИЩНИЯ ФОНД В ЦАРСТВО БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 1926 И 1934 ГОДИНА

Соня Златанова*

В статията ще бъдат представени осмото и деветото преброяване на населението и жилищния фонд, както и първото и второто преброяване на индустриалните и търговските заведения в Царство България. Съгласно закона, приет от IX обикновено Народно събрание на 10 ноември 1897 г., утвърден с указ № 134 от 15 декември 1897 г. и обнародван в „Държавен вестник“, бр. 4 от 8 януари 1898 г., общо преброяване на населението в България се извършва регулярно на всеки пет години. Целта на всяко преброяване е да се установи броят на наблюдаваните единици и разпределението им по признаци, важни от гледна точка на държавата и науката. Преброяването на населението цели да установи за цялото царство и за отделните населени места в един определен ден:

- броя на всички лица, които се намират във всяко населено място - град, село, махала, колиба в момента на преброяването и които съставят т.нар. налично или тактическо население;
- броя на всички присъстващи или временно отсъстващи от местожителството си лица, които обикновено живеят в дадено населено място и съставят местното население.

Основен елемент на преброяването е *наличното население*, което в действителност се намира налице в деня на преброяването във всяко населено място. То обхваща не само лицата, които се намират на обичайното си местожителство, но и всички чужденци, пътници или временно пребиваващи в България, както и жителите от други населени места в Царството, заварени от преброяването в дадено населено място. Временно присъстващите лица, отнесени към наличното население на селището, където са заварени по време на преброяването, се преброяват и като временно отсъстващи от населеното място, в което обикновено живеят и към чието местно население се причисляват.

---

* Младши експерт в отдел „Публикации, библиотека и дигитални продукти“, Национален статистически институт; e-mail: szlatanova@nsi.bg.

Местното население се състои от всички лица, които имат постоянно местожителство в населеното място без значение дали те се намират там, или временно отсъстват по време на преброяването.

Обикновеното или постоянното местожителство на едно лице според параграф 34 от наредбите за организиране на преброяването е там, където лицето има жилище (град или село) и живее само или със семейството си.

Домакинство е едно или няколко лица, които живеят заедно в едно жилище и се хранят заедно. Тези лица могат да бъдат в родствени връзки или съвсем чужди помежду си. Живеенето под един покрив е от съществено значение, тъй като в случая като членове на домакинството могат да се броят слугите, калфите, чираците, работниците, квартирантите и всички други лица, които живеят и се хранят заедно с майсторите, господарите или хазайте. В случай че тези лица само живеят заедно, но не се хранят заедно, тогава те съставляват различни домакинства. Също така едно отделно лице, което живее само или обитава една къща с други лица, но не се храни с тях, съставлява отделно домакинство. Поради изброените вече характеристики за домакинство не бива да се смесва домакинство със семейство.

От гледна точка на преброяването домакинствата биват два вида - обикновени и колективни.

За колективни домакинства се считат лицата от следните заведения, които живеят и се хранят заедно:

- войниците от всяка войска или жандармерийска част;
- трудоваците на редовна трудовашка служба;
- стражарите, които живеят и се хранят на казармени начала в полицейските участъци;
- учениците пансионери в държавните и частните пансиони при учебни и възпитателни заведения;
- работниците от работническите пансионати;
- затворниците и арестантите от централните, окръжните и полицейските затвори;
- духовните лица от манастирските братства в манастирите и метосите;
- сираците и старците от приюти и сиропиталища;
- ментално и неизлечимо болните в приюти и болници.

Ръководният персонал и лицата, заемащи административни длъжности в гореизброените заведения, се изключват от колективните домакинства.

Обикновено за местожителство на лицата от колективните домакинства се приема населеното място, където се намира заведението (казарма, приют, пансион, манастир и др.). За учениците, студентите, чираците, които поради своето обучение не живеят при родителите си, а в друг град или село, за местожителство се приема населеното място, където те учат. Лицата, които нямат установено местожителство нито в България, нито в чужбина, се броят за жители на населеното място, където живеят по време на преброяването.

За отсъстващи от домакинството се смятат всички лица, които в нощта на преброяването са отсъствали случайно или временно от постоянното си местожителство и са се намирали в друго населено място. Това са лица, заминали в чужбина по търговски дейности, за лечение, на екскурзия, градинари, строителни работници, лица, които отиват да работят извън местожителството си - било то в България или чужбина, но които периодично се завръщат в домакинството си, лица, въдворени в затвори и полицейски участъци, пансионери, ученици, студенти и други. Всички изброени лица са броени два пъти - веднъж като временно отсъстващи в

населеното място, където е постоянното им местожителство, и втори път - като временно присъстващи в населените места, където ги заварва преброяването.

План и организация

Преброяване 1926

Осмото преброяване е било планирано да се извърши на 31 декември 1925 г., но по финансови причини се отлага за 1926 година. То е регламентирано с Указ № 299 от 27 април 1926 г., публикуван на 8 май с.г. в „Държавен вестник“. Обекти на преброяването са населението, жилищния фонд, земеделските стопанства, домашните животни и индустриалните и търговските заведения. На 19 май 1926 г. Главна дирекция на статистиката изпраща с окръжни № 8505 и 8506 до всички общински кметове в страната наредби за номериране на сградите, с които общинските власти са натоварени със задачата по номерирането на къщите и сградите в общините си. Утвърдена практика от предишните преброявания, както и правно регламентирана, е дейността по номерирането на сградите. Това е първата предварителна и подготвителна задача, възложена на общинските градски и селски управления, които вземат незабавно необходимите мерки за проверка, поправка и допълване на съществуващата номерация на къщите, а където подобна информация не съществува - трябва да бъде извършено ново номериране на сградите. Тази предварителна дейност гарантира пълнота, точност и изчерпателност на работата в самия ден на преброяването. На 4 октомври с.г. Главна дирекция на статистиката изпраща до окръжните управители, околийските началници и общинските кметове наредби за организиране и изпълнение на първите операции по преброяването с разпореждане те да бъдат подробно разучени и да се пристъпи към тяхното изпълнение. В тези документи са добавени и разяснения относно новите обекти, които влизат в това преброяване, а именно: земеделските стопанства, индустриалните, търговските, транспортните и други заведения. Тези обекти ще бъдат разгледани по-подробно по-нататък в статията. Независимо от изчерпателните разяснения Главна дирекция на статистиката делегира във всеки окръг по един от своите подготвени чиновници, които през ноември и декември наблюдават, ръководят и напътстват работата на местните органи по преброяването.

Преброителни карти. Преброяването на населението на 31 декември 1926 г. се извършва с лични карти, използвани във всички предишни преброявания с изключение на преброяването през 1920 г., когато са използвани домакински карти. Връщането към личните карти е продиктувано главно от обстоятелството, че сведенията, събрани с домакинската карта, се оказват незадоволителни. Домакинската карта е била с големи размери, претрупана е с много въпроси и вследствие на това не е била попълвана докрай. Събраният материал е бил с много неточности, неясноти, както и не е бил пълен, особено в края на графите. Българското население и преброителите са били привикнали вече (от предходните преброявания - шест на брой) да се използва лична карта, което не е без значение за получаването на по-добри резултати. За разлика от другите преброявания на населението, които са били извършвани с различни по цвят лични карти, при преброяването през 1926 г. се въвежда използването на *бяла лична карта*. Типизирането на картите по цвят отпада в резултат на машинната обработка на събраните данни както за наличието на специални въпроси в бялата карта за временно отсъстващите членове на домакинствата, така и за случайните гости по време на преброяването. За всеки член на домакинството - обикновено или колективно, присъстващ или временно отсъстващ се попълва по една бяла лична карта. В картата са

предвидени всички въпроси, поставени в картите на предишните преброявания, както и въпросът от преброяването през 1920 г. за предишно местожителство до войната през 1912 г., с които се цели да се установи притокът на бежанците и изгнаниците, придошли в Царство България след Балканската война. За разлика от преброяването през 1920 г. през 1926 г. е разширен въпросът за занятието на лицата, като се предвижда да се съберат сведения за естеството и вида на предприятието или учреждението, в което се упражнява главното занятие (професионален бранш), а също така са предвидени и въпроси за второстепенно занятие на лицата и положението им в него.

За всяко домакинство се попълва по една домакинска карта, съдържаща ограничен брой характерни въпроси относно членовете и гостите на домакинството, организирана в три раздела:

- Присъстващи членове на домакинството;
- Временно отсъстващи;
- Случайни (временни) гости.

За колективните домакинства се попълва *колективна домакинска карта*.

Специални преброявания. Към обектите на проведените до 1926 г. преброявания Дирекцията на статистиката присъединява и други специални преброявания:

- Преброяване на сградите;
- Преброяване на домашните животни, птици, кошерите с пчелите и превозните средства;
- Преброяване на земеделските стопанства;
- Преброяване на занаятчийско-индустриалните предприятия.

Тези четири специални преброявания са извършени с отделни формуляри, образци от които са приложени към съответните статистически публикации. Всички формуляри, наредби, инструкции и други документи, необходими за преброяването, са изготвени от Главната дирекция на статистиката и са утвърдени от Върховния статистически съвет. Отпечатани са за сметка на държавната хазна и са изпратени в необходимите количества на общинските управления.

Преброяване 1934

С Указ № 2 от 18 април 1934 г. подготовката и провеждането на предстоящото девето преброяване се възлага на градските и селските общински управления, както е и при предходните преброявания. Първата подготвителна работа е проверката, поправката и допълнението на съществуващата номерация на къщите и всички други сгради в общините. Там, където не съществува, се прави ново номериране на сградите.

Съгласно посочения указ Главна дирекция на статистиката издава специални Наредби за номериране на сградите, които с окръжни № 17411 и 18185 са изпратени на общинските кметове. По силата на тези наредби общинските управления изпращат в Главна дирекция на статистиката по една таблица за всяко отделно населено място с данни относно общия брой на сградите за живеене и за други цели. Тези таблици удостоверяват, че номерирането действително е извършено навсякъде, а едновременно с това се проверява и попълва списъкът на населените места. Работата по номерирането на сградите се извършва до края на септември 1934 година. Изготвените въз основа на таблиците списъци са използвани за разпределение на населените места на преброителни участъци. На общинските управления е разпоредено да съставят за общините си списък на домакинствата и на индустриалните заведения, както и списък на лицата, които могат да извършат работата на агент-преброители и агент-контрольори, да разделят общините си на преброителни участъци и да изпратят

списъците в околийските управления. На областните дирекции и околийските управления е наредено да съставят областните и околийските преброителни комисии, които окончателно определят преброителните участъци и назначават необходимия брой лица за агент-преброители и агент-контрольори.

Преброителни органи. Съгласно Закона за преброяването и § 3 от наредбите за организиране и изпълнение на първите операции по преброяването то се извършва от общинските управления с помощта на необходимия брой агент-контрольори и агент-преброители под надзора и ръководството на Главната дирекция на статистиката. Като органи на Дирекцията за организиране, ръководство и изпълнение на преброяването се назначават областни и околийски преброителни комисии.

Преброителни комисии. През октомври във всяка област се образува по една областна преброителна комисия под председателството на областния директор, а във всяка околия - по една околийска преброителна комисия под председателството на околийския управител. Комисиите, съставени от представители на местните областни и околийски административни учреждения, както и общинските власти имат грижата за разпределение на общините на преброителни участъци и контролни райони за определяне и назначаване на необходимия брой агент-контрольори и агент-преброители във всяка община. Комисиите като цяло имат пряка отговорност за правилното протичане на преброяването.

Преброителни участъци. Административните общини са разделени на преброителни участъци, обхващащи от 20 до 30 къщи, или около 25 домакинства с цел участъкът да бъде преброен в рамките на 1 - 2 дни. В някои населени места в зависимост от местните условия са допуснати по-големи преброителни участъци, като броят на домакинствата варира между 35 и 40 домакинства. На всеки участък е определен по един агент-преброител. Във всяка община са назначени по един или няколко агент-контрольори, разпределени приблизително по един на 8 агент-преброители. В селските общини за агент-контрольори са назначени общинските секретари, главните учители или някои от по-подготвените местни жители, а в градските общини - секретарите, завеждащи статистическата служба, и някои от най-подходящите държавни или общински чиновници. Съгласно наредбите, които издава Главна дирекция на статистиката, агент-контрольорите са преките началници на агент-преброителите. По силата на министерски постановления от 1934 г. длъжностите „преброител“ и „контрольор“ се считат за задължителни и почетни - държавните и общинските служители, служителите на кооперативните сдружения, както и пенсионерите работят безплатно за извършването на преброяването. На частните лица работата им като преброители или контрольори се зачита за отбиване на временната им трудова повинност за 1935 година. На агент-преброителите е възложена същинската работа по преброяването:

- разпределят и раздават необходимите преброителни карти във всички домакинства и заведения;
- дават на главите на домакинствата и началниците/управителите на заведенията подробни пояснения за правилното попълване на картите;
- по време на обиколките на преброителните участъци събират необходимите сведения, които впоследствие са им нужни при проверката и поправката на картите;
- попълват лично преброителните карти в онези домакинства и заведения, в които не е имало лица, които да ги попълнят;
- прибират попълнените преброителни карти и след като ги проверят и поправят се предават на общините чрез агент-контрольорите;

- изчисляват броя на наличното население в участъците си въз основа на преброителните карти;
- попълват таблица обр. А, отпечатана на вътрешната част на преброителните папки (данните от тази таблица са необходими на общинските управления, които съставят таблица обр. В за всяка община, в която се вписва наличното население по населени места и преброителни участъци).

Агент-преброителите са снабдени с открити листове, които удостоверяват официалния характер на възложената им работа, с по една преброителна папка, която съдържа списък на домакинствата и заведенията в участъка им, както и брошура с упътвания за агент-преброителите и с необходимия брой карти от всички видове.

Преброителни карти. Преброяването на населението през 1934 г. се извършва с домакински карти за разлика от предшестващото преброяване през 1926 година. С домакински карти е извършено преброяването през 1920 година. Въпреки вече посочените недостатъци на домакинската карта, мотивът за връщането ѝ е продиктуван от по-големите технически възможности при машинната сводка. Главната дирекция на статистиката преценява, че общото културно равнище на народа се е повишило в периода между осмото и деветото преброяване и взема решение за връщането на домакинската карта. При проверката след приключване на преброяването се оказва, че картите са попълнени добре.

За всяко домакинство, състоящо се от едно или няколко лица, е предвидена една домакинска карта. В нея се записват всички членове на домакинството (присъстващи или временно отсъстващите), а също така и лицата, прекарвали нощта на преброяването в жилището на домакинството като временни или случайни гости и/или пътници, дошли от други населени места. Домакинската карта е разделена на три отдела:

- Отдел А - членове на домакинството, включително и временно отсъстващите и временно присъстващите гости;
- Отдел Б - временно отсъстващи членове на домакинството;
- Отдел В - временно присъстващи, гости.

В Отдел А са дадени пълни сведения за преброените лица в домакинството, а в отделите Б и В се дават специални сведения за временно отсъстващите и временно присъстващите лица.

Домакинската карта се отличава от личната карта, използвана при предишното преброяване, по следните параметри:

- Изваден е въпросът относно предишното местожителство на лицата, които до войната през 1912 г. са имали местожителство извън пределите на Царството към 1934 година;
- За първи път се поставя въпросът за степента на образование на лицата;
- Въпросът за майчиния (роден) език е заменен с въпроса за говоримия език;
- Събрани са сведения само за омъжените жени - в кой пореден брак са по време на преброяването, кога е сключен този брак, броя на децата от последния брак и броя на живите деца от последния брак.

Като спомагателен формуляр за преброяване на населението е използвана и лична карта, с която са броени само пътниците в хотелите и други подобни заведения, болните на временно лечение в болниците, временно задържаните в полицейските арести и пътуващите с влакове и параходи, които не са били преброени в населените места, откъдето са тръгнали. Тези лични карти съдържат същите въпроси както домакинската карта.

Всички формуляри и документи, необходими за преброяването, са изготвени от Главна дирекция на статистиката, утвърдени са от Върховния статистически съвет и са отпечатани в Държавната печатница за сметка на държавния бюджет.

Информационна и комуникационна кампания

Преброяване 1926

За правилното протичане на преброяването и за дейното и отговорно участие на населението в това общодържавно мероприятие е осъществена рекламна кампания, с която се цели да се постигне по-висока активност и повдигане на духа на българското население. Рекламните материали са разпръснати в хиляди екземпляри във всички краища на Царството. Главна дирекция на статистиката издава специални брошури - „Апел към г.г. учителите в Царството“ в тираж 35 000 бр., „Позив към българските граждани“ в тираж 400 000 екземпляра и други. Афишът „Покана към българските граждани“ е разпространен в тираж 50 000 бр., а „Покана към организациите“ - в 65 000 екземпляра. Брошурите и листовките са разпространени сред грамотното население в периода 25 - 31 декември, а големите афиши са разлепени по улиците на видни места във всички села и градове на Царството. Такива позиви и апели са издадени и от някои от по-големите градски общини и от местни комитети, съставени на много места от граждани в помощ на преброяването. Духовните водачи на различните етноси също проявяват активност и призовават населението да се отзове активно с участие в преброяването.

Преброяване 1934

Подготовката на населението, на агент-преброителите и агент-контрольорите в преброяването е от изключително важно значение за положителния изход на най-мощното статистическо изследване, което се осъществява на територията на Царство България. Независимо от подробните писмени наредби, наставления и упътвания, окръжни писма и други разяснения на отделни въпроси при конкретни случаи, които Главна дирекция на статистиката издава, за подготовката на агентите по преброяването във всеки две околии е делегиран по един от най-подготвените нейни чиновници. През декември тези чиновници организират и провеждат конференции за агентите по преброяването във всички градове и подбрани села на околии. Тяхната основна задача е да ръководят и напътстват местните органи по преброяването.

За да се спечели доверието на населението към преброяването и да се разсее страхът от финансови тежести, се издават позиви и се изнасят беседи. За първи път в историята на преброяванията в рекламната кампания се включват печатните медии в Царството, като отпечатват статии и апели в българските ежедневници. Отправят се апели към българското учителство да вземе не само пряко и активно лично участие в преброяването, но и да разясни, приобщи и предизвика интереса на своите възпитаници към него.

Министерството на народната просвета предписва на учителите да посветят по два учебни часа на преброяването в периода 17 - 20 декември и да запознаят учениците с всички преброителни карти и начините на попълването им.

Отпечатани и разпространени са големи позиви в тираж 50 000 екземпляра, малки позиви в тираж 200 000 бр. и „Апел до учителите“ - 15 000 броя.

Извършване на преброяването

Преброяване 1926

Към 1926 г. българската статистика притежава почти половин вековен опит при провеждането на статистическите изследвания и наблюдения. Подготовката и извършването на преброяването са извършени по същия начин, по който са извършени предходните преброявания. Контролната функция по отношение на агентите-преброители за тяхната работа отново е възложена на агент-контрольорите, както и през 1920 година. Общинските власти и кметовете имат грижата да оказват съдействие и да вземат мерки, когато се наложи за правилното протичане на преброяването в общините им.

Осмото преброяване стартира на 31 декември 1926 година. То се извършва в определения ден във всичките 2 650 административни общини, съставени от 93 града, 4 265 села и 1 391 други заселища, или общо 5 749 населени места. Агент-преброителите са 36 347, от които 9 687 в градовете и 26 660 в селата. Агент-контрольорите са 5 013 - 1 232 в градовете и 3 781 в селата. Средно един агент-преброител преброява 131 лица, като в градовете те са 117, а в селата - 163. Един агент-контрольор е завеждал средно по 7 преброителни участъка в градските общини и по 5 в селските общини. Поради новите обекти, включени в преброяването, на агент-преброителите и на агент-контрольорите са определени по-малки участъци и райони в сравнение с предишните преброявания.

Според списъците, изготвени още по времето на подготвителните дейности на преброяването, назначените агент-преброители и агент-контрольори се разпределят по занятия, както е показано в табл. 1.

1. Занятие на агент-преброители и агент-контрольори при преброяването през 1926 година

Занятие	Агенти-преброители			Агенти-контрольори		
	в градовете	в селата	в Царството	в градовете	в селата	в Царството
Учители	1419	5966	7385	422	782	1204
Държавни чиновници и служащи	2635	1013	3648	230	48	278
Общински чиновници и служащи	1122	3118	4240	293	2696	2989
Бивши чиновници и пенсионери	451	1764	2215	27	45	72
Адвокати и просбописци	394	146	540	75	29	104
Лица с други свободни занятия (лекари, фелдшери, аптекари, инженери, кондуктори, фотографи, журналисти и др.)	233	391	624	70	20	90
Земеделци, лозари, градинари и лица с други селскостопански занятия	100	7950	8050	6	38	44
Занаятчи, индустриалци и фабриканти	131	670	801	4	4	5
Търговци, предприемачи, посредници-агенти	1115	1995	3146	59	46	105
Кръчмари, кафеджии, хотелиери	27	495	522	1	3	4
Магазинни, фабричнокооперативни, и други служащи, писари и работници	424	825	1249	11	20	31
Други (ученици, студенти и пр.)	341	190	531	1	3	4
С непоказани занятия и „свободни“	1259	2137	3396	36	47	83
Всичко	9687	26660	36347	1232	3781	5013

От табл. 1 става ясно, че преброяването се извършва главно от държавните и общинските служители, като първото място се заема от учителите. Българското учителство е било и си остава най-дейният агент на официалната статистика. Наред с него в селските общини вземат участие като преброители по-интелигентните и вещи местни земеделци и лица със селскостопански занаяти. Агент-контрольорите са подбрани от средата на гимназиалните, класните и главните учители, по-висшите чиновници - съдии, училищни инспектори, секретари и статистици при градските общини, а в селските общини са избрани от средите на секретар-бирниците и главните учители.

Размерът на възнаграждението за извършена работа от агент-преброителите и агент-контрольорите се определя с постановление XII на Министерския съвет от 3 ноември 1926 година. Главна дирекция на статистиката изплаща 582 176 лв. (тогавашни пари) от бюджета си за пътните разходи на 1 935 агенти, които са изпълнили тази длъжност извън селото или града на постоянното си местожителство.

Общините плащат от своите бюджетни средства възнагражденията на агентите по преброяването в общините си, като приблизителната стойност възлиза на 28 000 000 лева (тогавашни пари).

Преброяване 1934

Деветото преброяване на населението стартира на 31 декември 1934 година. То се извършва едновременно в 921 административни общини, съставени от 97 града, 4 260 села и 1 395 заселища, или всичко 5 752 населени места. Агент-преброителите са 45 112, от които 12 543 в градовете и 32 569 в селата. Агент-контрольорите са 6 151, от които 1 581 в градовете и 4 570 в селата. Един агент-преброител преброява средно 135 лица, като в градовете броят на лицата е 104, а в селата - 147.

През 1934 г. един агент-контрольор е отговарял средно за 7 преброителни участъка - към градските общини са 8, а в селските се доближават по брой до общия за Царството - 7. Поради разширения обseg на осмото и деветото преброяване на агент-преброителите се определят по-малки участъци в сравнение с предишните преброявания. На агент-преброителите е разрешено да попълнят стопанските преброителни карти на обектите, които имат сравнително постоянни характеристики преди 1 януари 1935 година.

Въпреки че преброяването се извършва на принципа на самопреброяването, попълването на преброителните карти се извършва главно от агент-преброителите. В градовете, където населението е по-грамотно, значителна част от документите се попълва от самите преброявани лица.

Професионалният статус на агент-преброителите и агент-контрольорите е показан в табл. 2.

2. Занятие на агент-преброители и агент-контрольори при преброяването през 1934 година

Занятие	Агенти-преброители			Агенти-контрольори		
	в градовете	в селата	в Царството	в градовете	в селата	в Царството
Учители	2664	11197	13861	609	2123	2732
Държавни чиновници и служаци	3422	1263	4685	302	124	426
Общински чиновници и служаци	1205	3475	4680	239	1515	1754
Бивши чиновници и пенсионери	2224	2430	4654	219	255	474
Адвокати и просбописци	101	69	170	44	30	74
Лица с други свободни професии (лекари, инженери и др.)	133	177	310	33	38	71
Земеделци, лозари, градинари и лица с други селско-стопански занятия	18	7040	7058	-	61	61
Занаятчийци и индустриалци	89	541	630	-	2	2
Търговци, предприемачи, посредници-агенти	245	1209	1454	10	26	36
Лица, засти в областта на кредита и застраховките	602	199	801	55	33	88
Кръчмари, кафеджии, хотелиери	16	261	277	-	1	1
Служаци, писари и работници в магазини, фабрики, кооперации и др.	288	1014	1302	23	46	69
Други (ученици, студенти и пр.)	490	266	756	3	10	13
С непоказани занятия и без занятие	1046	3428	4474	44	306	350
Всичко	12543	32569	45112	1581	4570	6151

От табл. 2 се вижда активността на професионалните съсловия към преброяването на населението в Царство България. За първи път при деветото преброяване се допуска за агент-преброители да бъдат назначавани и жени. По професия те са учителки и техният брой е 5 279. В селските общини като преброители вземат участие голям брой интелигентни и вещи местни земеделци и изобщо лица със селскостопански занятия.

При прибирането на попълнените преброителни документи от домакинствата преброителите проверяват вписаните в тях отговори и сведения, като на място поправят откритите грешки и пропуски. До вечерта на 5 януари 1935 г. агент-преброителите са събрали и проверили всички карти на преброителния участък и са ги предали на своите агент-контрольори. Веднага след получаването на преброителните книжа, агент-контрольорите съвместно с агент-преброителите извършват проверка на преброителния материал за пълнотата и качеството на записаните сведения. Там, където е било необходимо, се отива отново в домакинството или индустриалното заведение и се проверява дали вписаните в картите сведения са точни. До 15 януари кметовете съставят таблица обр. Б и изпращат преброителните документи в Главна дирекция на статистиката, като всички документи са получени до края на януари 1935 година.

Обработка на събраните сведения по време на преброяването

Преброяване 1926

Главна дирекция на статистиката извършва обработката на всички сведения по преброяването. Съгласно Закона за общото преброяване общинските управления изпращат в Дирекцията всички преброителни книжа, без да правят каквато и да било обработка на събраните статистически сведения. Целият преброителен материал е подложен на най-подробна проверка и след това на сводка и количествена обработка, за да могат да се извлекат всички необходими данни за установяване на окончателните резултати от преброяването по отделни населени места, по-големите административни единици и общо за Царството, както и да се изготвят статистическите таблици. След проверката на събрания статистически материал се извършва сводка по два начина:

- Ръчно - чрез съответно класиране, групиране и броене на самите домакински карти - за установяване на наличното и местното население;
- Механично - за изработване на всички останали таблици.

Механичната сводка се извършва с помощта на седем машини „Powers“, на които е обработена информацията за преброените лица, и три машини сортировачко-броячки. Подготовката на материала за механична сводка се извършва по същия начин, както е и при преброяването през 1920 година.

Трите машини сортировачки не са достатъчни за бързото и навременно обработване на статистическия материал от преброяването, поради което сводките с перфорираните картончета се извършват и на ръка, особено за малките населени места. В такива случаи сортирането с помощта на машини става главно по възраст, професии и семейно положение, а за останалите признаци сортирането и броенето става на ръка, тъй като селските населени места имат хомогенно население. Всички таблици за градовете и околията се изработват на машини.

Преброяване 1934

Съгласно закона за общото преброяване обработката на събраните сведения по време на преброяването се извършва централизирано в Главна дирекция на статистиката. Традиционно преброителните книжа се подлагат на щателна проверка. Непосредствено след получаването им в Дирекцията започва тяхното подреждане и сравняването на таблица обр. Б (в която общините вписват броя на населението по преброителни участъци и населени места) със сведенията, които агент-преброителите са отбелязали в преброителните папки за броя на населението. Наред с тази дейност се проверява дали са преброени всички населени места в Царството. Данните от таблица обр. Б са послужили за съставянето на специална публикация „Предварителни резултати от преброяването на населението на 31 декември 1934“, издадена още през февруари 1935 г., за да отговори своевременно на необходимостта от информация за броя на населението в Царство България.

Проверката и класирането на преброителните карти се извършват от четири групи чиновници:

- *Първата група* прави предварителна проверка на материала за пълнота, т.е. да установи дали за всички домакинства, отбелязани в списъка на преброителната папка, са подадени карти и дали всички карти, означени върху гърба на домакинската карта, са налични. Същата група проверява и класира чрез условни знаци отговорите, нанесени на картите, относно

семейното положение, продължителността на брака и броя на децата, възрастта, поданството, говоримия език, народността, вероизповеданието, образованието и недъзите;

- *Втората група* извършва класирането на лицата по месторождение, по постоянно местожителство на временно присъстващите и по населени места, в които се намират временно отсъстващите;
- На *третата група* е възложено класирането на занятието и вида на стопанска дейност, в който са заети преброените лица. Същата група класира и карта „Ж“ според главното занятие на стопанина. Лицето се класира веднъж по това какво работи и втори път според това къде работи;
- *Четвъртата група* отбелязва срещу името на главата на всяко домакинство подал карта „А“ броя на членовете, броя на децата до 14 години и броя на неродствените членове.

Едновременно с класирането на занятието на лицата става и отделянето на нередовните домакински карти, като техният брой от градовете съставя от 12.5 до 35.4% от всички подадени домакински карти, а в селата от 8.4 до 18.7%.

Най-често сгрешени и непълни са отговорите на въпроса за продължителността на брака и броя на родените деца. Грешките по този въпрос са повече от 50% от всички установени нередности. След окончателното установяване на верността на данните в домакинските карти, за всяко лице в тях се перфорира по едно специално картонче. Перфорирането се извършва със семе машини-перфораторки „Powers“. Перфокартите се проверяват от двойка чиновници, като единият чете картончето, а другият следи съответните отговори в преброителната карта. Върху перфокартите се вписва и номерът на домакинската карта с цел да се улеснят честите справки, до които се прибегва по време на текущата последваща работа. Сводката на преброителния материал се извършва ръчно и механично.

Публикуване на резултатите

Преброяване 1926

Главна дирекция на статистиката успява още на 10 февруари 1927 г. да публикува първите резултати от преброяването, проведено на 31 декември 1926 г., в „Месечни статистически известия“ (№ 1 и № 2, год. XVI). Публикуваните данни се отнасят за общия брой на населението по околии и окръзи според предоставените от общините таблици обр. Б. Същите данни се обнародват по-късно в „Държавен вестник“, бр. 270 от 2 март 1927 година.

На 15 февруари се публикува и предварителният списък на населените места по общини, околии и окръзи с броя на наличното население според преброяването.

Окончателният списък на населените места е публикуван през декември 1929 г., след като е приключила проверката, поправката и попълването на събрания статистически материал.

За да задоволи спешно потребността от данни за броя на населението във всяко населено място, Главна дирекция на статистиката публикува първото издание с резултати от преброяването, които съдържат таблици с броя на населението, изготвени от общинските управления по време на самото преброяване. Първата серия публикации се състои от един том: Предварителни резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1926 г. Сравнени резултати от преброяванията през 1900, 1910 и 1920 години. Брой на населението по населени места според

административното деление на 31 декември 1926 година. С., Държавна печатница, 1927. 84 с.

Още през февруари 1928 г. Дирекцията на статистиката започва да публикува в Месечните статистически известия предварителните резултати от обработените данни за отделните околии и окръзи по домакинства, население, което ги съставя, бежанци и руски емигранти.

Втората серия публикации се състои от четири отделни книги:

Том I. Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1920 г. Кн. 1. План и организация на преброяването. Домакинства - население оседло и налично. Пол, месторождение, народност, поданство, вероизповедание, матерен език и грамотност на наличното население. Население с физически и душевни недостатъци 0 отсъстващи от местожителството си. София, Държавна печатница, 1931.

В том първи са включени таблиците, в които са групирани данните за броя и разпределението на домакинствата според броя на членовете им, броя на оседлото (местно) и налично (фактическо) население по пол, както и структурата на наличното население по месторождение, народност, поданство, майчин език, вероизповедание и грамотност в различни комбинации на тези показатели. В този том са публикувани и данни за населението с физически и ментални недостатъци, както и за отсъстващите от местожителството си лица в деня на преброяването.

Том II. Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1926 г. Кн. 2. Възраст, семейно положение и грамотност на наличното население. София, Държавна печатница, 1931.

Данните, които се съдържат в том втори, показват възрастовия състав на различни категории и групи население по единични навършени години и по пол, а също и разпределението на това население по семейно положение според пола и в комбинация с възрастта. Дирекцията на статистиката разработва разпределението на населението по възраст според показаната в преброителните формуляри навършена възраст в години, а не въз основа на годината на раждане.

Том III. Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1920 г. Кн. 3. Статистика на професиите (според главното занятие). София, Държавна печатница, 1932.

В тази публикация Главна дирекция на статистиката прави опит за по-подробно класиране на лицата по социално положение, като групата на работниците е дадена в разбивка от три подгрупи:

- професионални работници - лица, които с труда си вземат непосредствено участие в производството на продукти, за чиято изработка се изисква известно специализиране, придобито в някое техническо или занаятчийско училище, или най-малко едно продължително чиракуване;
- общи работници - лица, за работата на които не се изисква никакво специализиране. Към тази група са отнесени и нисшия служебен персонал в обществените и частните учреждения и заведения, земеделски слуги, аргати, пастири, вратари, носачи, слуги и други;
- чираци - ученици и практиканти в индустрията и занаятите.

Том IV. Общи резултати от преброяване на населението в Царство България на 31 декември 1926 г. Кн. 4. Активно население (според лично упражняваното главно занятие). С., Държавна печатница, 1933.

Тази публикация съдържа информация само за активното население на Царството. За такова е смятано онова население, което упражнява професия или занаят, формиращи доход. От активното население са изключени семейните членове,

упражняващи домакинска работа, лица, живущи от приходи на недвижими и движими имоти, и тези с непродуктивни и непоказани професии.

Преброяване 1934

Обнародването на първите резултати от преброяването, проведено на 31 декември 1934 г., се осъществява още през февруари 1935 г. в списанието „Месечни статистически известия“ № 2. Там са отпечатани данни за общия брой на населението по околии и области според представените от общините таблици обр. Б.

През същия месец се подготвя и отпечатва списъкът на населените места по общини, околии и области, който съдържа предварителните данни за броя на наличното население със заглавие „Предварителни резултати от преброяването на населението на 31 декември 1934 година“.

През юни 1936 г. се издава специална публикация „Преброяване на населението на 31 декември 1934. София. Население. София, Държавна печатница, 1936. Под „град София“ следва да се разбира населеното място в пределите на административната община. В сравнение с предишните преброявания, разработката е разширена в две направления - при изследването на образованието и на професионалния състав на населението.

Окончателните резултати от преброяването на населението се публикуват в четири книги. Обнародват се данни само по околии, области и общо за Царството, данни по населени места не се публикуват освен някои таблици и то само по градове.

Кн. I. Преброяване на населението на 31 декември 1934. Общи резултати. Пол, месторождение, поданство, вероизповедание, говорим език, грамотност и образование. София, Държавна печатница, 1938.

Кн. II. Преброяване на населението на 31 декември 1934. Общи резултати. Възраст, семейно положение и вероизповедание на наличното население. София, Държавна печатница, 1937.

Кн. III. Преброяване на населението на 31 декември 1934. Общи резултати. Статистика на занятията - според главното занятие. София, Държавна печатница, 1940.

Главно занятие на едно лице се смята онази работа, професионална служба или длъжност, която съставлява главния източник на доход или прехрана на лицето или заема цялата или по-голяма част от времето му.

Активното население обхваща всички лица, които упражняват доходно занятие или служба, или имат свои средства за издръжка от имоти, рента, пенсия. Към активното население са отнесени всички мъже на възраст от 15 до 74 години и всички жени от 15 до 64 години включително. Изключение е направено за лицата инвалиди, а също така за учениците и студентите, които са отнесени към неактивното население.

Неактивното население се състои от всички лица, които не упражняват никакво доходно занятие или нямат свои собствени средства за издръжка. Към неактивното население са отнесени и членовете на семействата, присъединени към домакинската работа.

Самостоятелни лица са всички, които работят за своя сметка и на собствен иск, сами или с помощта на работници.

Помощници са семейни членове, подпомагащи главата на домакинството в неговите занятия без определено възнаграждение.

Служащи са лицата, които са заети като технически, ръководен, търговски, административен или канцеларски персонал в обществени или частни заведения и учреждения, срещу заплата или друго възнаграждение.

Работници са лицата, които полагат предимно физически труд в индустриални, занаятчийски, земеделски или търговски заведения или предприятия срещу заплата или друго възнаграждение.

За разпределение на лицата по занятие Главна дирекция на статистиката изготвя нова номенклатура на личните занятия.

Кн. IV. Преброяване на населението на 31 декември 1934. Общи резултати. Статистика на домакинствата. София, Държавна печатница, 1940.

За първи път Главна дирекция на статистиката прави подробно разработка на данните за домакинствата, които се събират при общите преброявания на населението. При всички предходни преброявания данните за домакинствата са подадени само според броя на членовете им. При това преброяване е подадена информацията относно големината на обикновените домакинства във връзка с вероизповеданието, семейното положение, занятието и положението в занятието на главата на домакинството, броя на неродствените членове в домакинството, както и данни за децата до 14-годишна възраст.

Преброяване на жилищния фонд

Преброяване 1926

Статистически сведения за сградите в България се събират само по време на общите преброявания на населението, жилищния фонд и други обекти на преброяването. Първото преброяване на сградите се извършва на 31 декември 1887 г. по разпореждане на Военното министерство. Преброени са всички сгради без изключение и резултатите са публикувани от същото министерство през 1890 година. Останалите шест преброявания са извършени по нареждане на централния статистически институт през 1892, 1900, 1905, 1910 и 1920 година. Седмото преброяване на сградите се е състояло на 31 декември 1926 г., като броенето на жилищния фонд в Царството се извършва едновременно с общото преброяване на населението.

Сградният фонд се брои с преброителен формуляр карта „Д“. През 1920 г. въпросът за предназначението на стаите е отделен, разширен и поместен в отделна карта - „Жилищен лист“, и е послужил за изготвянето на специална жилищна статистика за населените места, където е обявена жилищна криза. През 1926 г. карта „Жилищен лист“ отпада от преброителните книжа, но по-съществените въпроси от нея се вписват в картата на сградата.

Сведенията за сградите, събрани през 1926 г., са разработени по същия начин, както и при предишните преброявания. Разработените данни предоставят възможност да се види във всяко населено място, всяка община, всяка околия или окръг в Царството колко сгради служат за живеене, колко за живеене и други цели и колко само за други цели. Сградите само за живеене са разпределени на обикновени къщи, хотели и ханища, казарми, болници, приюти сиропиталища и затвори. Втората група сгради, служещи за живеене и за други цели, е разпределена на училища, църкви и манастири, джамии и хаври и други. В третата група сгради, служещи само за други цели, са разделени на подгрупи: фабрики, работилници, дюкяни, плевни, яхъри и други. Резултатите от преброяването на сградите са публикувани в две книги:

Кн. I. Преброяване на сградите в Царство България на 31 декември 1926 г. Общи резултати. София, Държавна печатница, 1930.

Данните, които са публикувани, се отнасят за броя и разпределението на сградите според тяхното предназначение и как са разпределени по окръзи. Изданието е на български и френски език.

Кн. II. Преброяване на сградите в Царство България на 31 декември 1926 г. Сгради в градовете. София, Държавна печатница, 1930.

Публикацията съдържа резултатите от преброяването по градове, като резултатите са представени на български и френски език.

Преброяване 1934

На 31 декември 1934 г. заедно с преброяването на населението стартира и осмото преброяване на жилищния фонд. Сградите се броят с карта „Д“. Методът на събиране на информацията е идентичен с предшестващите преброявания. В това преброяване са изключени от броене малките незначителни постройки като курници, свинарници, кошове от пръти за царевица и други. По-модерните постройки със същата функция обаче са броени. По-главните признаци, наблюдавани за всяка сграда, са: вид на сградата, използването ѝ, материал на стените, материал на покрива, брой на етажите, вид на инсталациите, дата на построяването, брой на живущите в нея лица и други.

При преброяванията, проведени през 1920, 1926 и 1934 г., особено внимание се отделя на въпроса за жилищата и то само в градовете, в които е обявена жилищна криза.

За *отделно жилище* се счита всяка сграда или част от нея, която е предназначена за живеене на едно домакинство. Приема се, че мярката за отделно жилище е самостоятелната кухня. Жилище, в което живеят две и повече домакинства, но кухнята е обща, се счита за едно жилище.

За *помещение* се счита всяко отделение на сградата, което е заградено от плътни стени от всички страни - от пода до тавана.

За жилищно помещение се счита всяко помещение, предназначено за живеене. Жилищни помещения се считат и вестибюлите и кухните, но не и зимниците, килерите и коридорите, антретата и други подобни, които не са предназначени за живеене.

Поради голямата необходимост от статистически данни за сградите и жилищата в гр. София, главно във връзка с изработването на градоустройствен план на града, се налага да се обработят първо сведенията за сградите в столицата, които се публикуват още през 1935 година.

Резултатите от преброяването на сградите са публикувани в две книги:

Преброяване на 31 декември 1934. София. Сгради. София, Държавна печатница, 1935.

Преброяване на сградите в Царство България на 31 декември 1934. София, Държавна печатница, 1943.

Втората публикация излиза с много голямо закъснение поради затрудненията, предизвикани от Втората световна война. И двете публикации са с паралелен текст на френски език.

Изданията от преброяването на населението и жилищния фонд през 1926 и 1934 г. са дигитализирани и са на свободен безплатен достъп в дигиталната библиотека на НСИ. Дигиталните колекции съдържат 2 691 страници статистическа информация.

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

<https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-010000669>
<https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-0100008542>
<https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-0100008992>
<https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-0100009002>
<https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-010000901>
<https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-010001148>
<https://www.nsi.bg/statlib/bg/lister.php?iid=DO-010001322>